

GECEKONDULARDA AİLELERARASI GELENEKSEL DAYANIŞMANIN ÇAĞDAŞ ORGANİZASYONLARA DÖNÜŞÜMÜ*

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye'de gecekondualarda yaşayan ailelerin aralarındaki dayanışma biçimlerinin çağdaş organizasyonlara dönüşümünü belirlemeye yöneliktir. Bu konu odağında, araştırmamızın temel amacı; köyden kente göç etmiş insanlardan oluşan ailelerin, kent yaşantısına uyumunu kolaylaştıracak dinamiklerin ne olduğunu ve bu insanların toplumsal geçmişlerinden gelen birikimlerinin kentsel örgütlenmelerdeki etkinliği ne şekilde arttıracaklarını saptamak olarak belirlenmiştir. Çalışma, 1992 yılında yapılan, evreni bütün Türkiye gecekonduaları olan; örnekleme ise "tabakalı örnekleme metodu" ile tespit edilen 2000 haneden oluşan alan araştırmasında elde edilen bulgulara dayandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gecekondu-Gecekondulaşma, Aile, Gecekondu Ailesi, Geleneksel-Modern Dayanışma, Dönüşüm.

ABSTRACT

THE TRANSFORMATION OF TRADITIONAL SOLIDARITY AMONG FAMILIES IN GECEKONDUS INTO CONTEMPORARY ORGANIZATIONS

The aim of this study is to bring out the transformation of the styles of solidarity among the families living in Turkey's gecekondu, into contemporary organizations. In this respect, the main aim is to find out the dynamics that facilitated migrant families to the urban way of life and to determine how those people's social backgrounds increase the efficiency in urban organizations. The study was based on the data obtained from the field survey conducted in 1992 of which the area covered was all of Turkey's gecekondu and the sample was 2000 households determined by the stratified sampling method.

Key Words: Gecekondu-Gecekondulaşma, Family, The Family of Gecekondu, Traditional-Modern Solidarity, Transformation.

* Bu çalışma Sosyoloji Derneği'nin ilk araştırması olup Aile Araştırma Kurumu'na yapılmıştır. Prof. Dr. Birsen Gökçe (H.Ü.) başkanlığında Doç. Dr. Feride Acar (ODTÜ), Doç. Dr. A. Güneş-Ayata (ÖDTÜ), Doç. Dr. Aytül Kasapoğlu (A.Ü.), Doç. Dr. İnan Özer (H.Ü.) ve Doç. Dr. Hamza Uygun (H. Ü.) tarafından 1992 yılında gerçekleştirilmiştir. 1993 Aralık ayında Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı'na yayınlanmıştır.

GİRİŞ

Bu çalışma, Türkiye'de gecekondualarda yaşayan ailelerin aralarındaki dayanışma biçimlerinin çağdaş organizasyonlara dönüşümünü belirlemeye yöneliktir. Bu konu odağında, araştırmanın temel amacı; köyden kente göç etmiş insanlardan oluşan ailelerin, kent yaşantısına uyumunu kolaylaştıracak dinamiklerin ve bu insanların toplumsal geçmişlerinden gelen birikimlerinin kentsel örgütlenmelerdeki etkinliği ne şekilde arttıracağını saptamak olarak belirlenmiştir. Bu araştırma Gökçe başkanlığında Acar, Güneş-Ayata, Kasapoğlu, Özer ve Uygun'un oluşturduğu altı kişilik bir ekiple Sosyoloji Derneği adına yapılmıştır. 1993 Aralık ayında Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı tarafından 503 sayfa ve 3000 adet basılmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biri olan nüfus artışı ve sanayileşmenin gerisinde kalan hızlı kentleşme, 1950'li yıllardan sonra ülkemizin yerleşim modelinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Hızla artan nüfus, toplumsal ve coğrafi hareketliliği de arttırarak Türk toplumunda gözle görülür bir değişiklik yaratmıştır. Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda ülke nüfusunun sadece dörtte biri kentlerde yaşarken, bu oran günümüzde tam tersine dönmüş bulunmaktadır. 1990 Türkiye'sinde ise; nüfusun %60'ından fazlası kentlerde yaşamakta ve bu değişim her geçen gün daha da hız kazanarak devam etmektedir (Gökçe, 1993:1). İşte bu nüfusun karmaşıklaşan gecekondu yaşantısı içinde sorunlarını saptayabilmek ve bu sorunların yine aynı ortamda kendi katkılarıyla geleneksellikten çağdaşlığa dönüştürecek mekanizmalar aracılığıyla çözülmesine katkıda bulunmak amacıyla, söz konusu araştırma yapılmıştır.

Türkiye'de kırdan kente göçün doğurduğu 'yığılaşma' sürecini yaşayan göçenler; kent çevresini hızla saran gecekondu kuşağında oturmakta; bir taraftan kır özelliklerini kente taşımaya çalışan, öte taraftan kent özelliklerine uyum sağlamak zorunda kalan, kırla kent arasında sıkışmış, yaşamlarında zaman zaman kente tepkiyi zaman zaman da kıra özlemi sergileyen yeni bir alt kültür oluşturmuşlardır.

Olay, kır-kent (ya da köy-şehir) çerçevesinde ele alındığında, birtakım sınıflamalara ulaşmak ve bu çerçevede karşılaştırmalar yapmak da olasıdır. Tonnie's'in toplulukları; sosyolojik olarak büyüklük, amaç ve duygusal yoğunluk kriterleri ile incelemesi ve bu kriterlerin herbirinin sanayileşme ile değiştiğini vurgulamasının ardında somutlaşan geleneksel ve modern toplum (ve buna bağlı olarak cemaat-cemiyet ikilemi) bu açıdan hareket noktasını oluşturmaktadır. Tonnie's'e göre geleneksel top-

lumlar, küçük, samimi ve kişinin gereksinimlerine cevap vermektedir. Modern, teknoloji ağırlıklı toplumlar ise; gayri-şahsi formel örgütlerce yönlendirilen, ekonomik ve siyasi amaçları öne çıkaran oluşumlardır (Gökçe, 1993:9). Tonnies gibi Cooley'in yaptığı sınıflandırma da -tarihsel perspektifi çok daha az vurgulayarak- modern toplumlardaki birincil-ikincil gruplar ikiliğine dayanmaktadır. Benzer bir ikili tiplene Durkheim'da da görülmektedir. Durkheim'ın ayrımı dayanışma temeline oturmakta, Mekanik ve Organik dayanışma ile ifade edilmektedir (Gökçe, 1993: 8,9).

Bu araştırma açısından belki de en önemli ikili ayrımı, Redfield yapmıştır. Buradaki ayrım folk (geleneksel cemaat) ve kent şeklinde belirlenmiştir. Folk toplumu, geleneksel kırsal cemaat anlayışına son derece yakındır. Bu toplum küçüktür, kendi içinde kaynaşmış olmasına rağmen dış dünyadan görece olarak kopuktur. Yabancılarla temas kısıtlıdır. Bu içe dönüklük ve homojen küçük yapılar hem onların içindeki dayanışmayı kuvvetlendirmekte hem de biz ve onlar kavramlarını yaratmaktadır. Dayanışmanın bir diğer yönü ise, biz kavramının ancak türdeşlikle sağlandığı bu toplumlarda, sosyal kontrol mekanizmalarının da gelişmiş olmasıdır. Böylece toplumda aykırılık ve farklılaşma asgari düzeye inmektedir. Kent toplumu ise heterojen bir yapıyı öngörür. Değişik adet, gelenek, etnik ve dini köken, sosyo-ekonomik olanak ve eğitim düzeylerinden gelen insanlar birarada bulunurlar. Bunun doğal sonucu olarak da hem uzmanlaşmaya bağlı farklılaşma oluşur hem de sosyal ve kültürel köken farklılıklarının artması toplumdaki sosyal kontrolü azaltır (Redfield, 1947:293).

Türkiye'de hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişimin bu araştırma açısından iki önemli yönünden sözedilebilir. Birincisi hızlı ekonomik gelişmeyle birlikte teknolojik yenileşme ve bu çerçevede değişen toplumsal ilişkiler ikincisi ise; (ya az gelişmiş bölgelerden) kente (ya da daha çok gelişmiş bölgelere) yönelik göçtür. Her iki değişim de yukarıda anılan iki toplumsal tiplenenin birinden diğerine geçişi öngörmektedir.

Modernleşme teorisi çerçevesinde yapılan bir çok tartışma, yukarıda da belirtildiği gibi geleneksellik ve modernlik şeklinde birbirine zıt ikililer çerçevesinde toplumları yorumlamıştır. Bu iki süreç arasındaki geçişgenliğe rağmen, bu ikilik bir zıtlık olarak düşünülmüştür. Tek düze ilerlemeci bu yaklaşım, eleştirilse de sosyal bilimlerde vazgeçilemeyen araçlar cümlesinden olmak üzere sık sık kullanılmıştır. Bu çalışmada da bu zıtlıklardan yararlanılmıştır. Zaten araştırma sonuçları da göstermektedir ki, gecekondu nüfusunun oluşturduğu alt kültür, modernleşme yak-

laşımının bir kültürden diğerine geçiş beklentisini karşılamamaktadır. Bir yanda kent yaşamıyla bir çok yönden bütünleşmiş bir nüfus sözkonusudur, diğer yanda ise geleneksel dayanışma türleri bütün yoğunluğu ile yaşanmaktadır.

Günümüze kadar ülkemizde yapılan gecekondular çalışmaları dikkati çeken unsur, gecekondular ve gecekonduların tanımlanması, kentteki işlevi, özellikle barınma, iş bulma, kredi sağlama, kentsel yaşama katılma gibi konuların araştırmalarda konu edilmesidir. Bu anlamda 'sorun çözücü' roller gündeme gelmiştir. Bu çalışmada ise önceki araştırmalarda üzerinde durulmayan ya da yeterince yer verilmeyen kentteki yeni ilişkiler ele alınmıştır. Kuşkusuz, kentteki toplumsal çevreyi oluşturan en önemli ilişkiler, kentte edinilen yeni ilişkilere dir. Bu tür ilişkilerin çok önemli bir boyutu da ekonomiktir. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki 'göç edenin' kentle bütünleşmesi daha çok maddi kültür yolu ile gerçekleşmekte, sosyal ve davranışsal bütünleşme ise daha yavaş olmaktadır.

Gecekondularla ilgili politikaların üretilmesi ve uygulamaların yapılabilmesi için, 'gecekondular' kentsel ailenin sosyolojik, demografik ve ekonomik niteliklerinin saptanması ve güncel bir veri tabanı oluşturulması son derece önemlidir. Türkiye'de gecekondular ailelerinin toplumsal yapı içindeki yerini ve işlevlerini saptamak ve bu işlevlerin ekonomik-toplumsal dönüşümlere bağlı olarak nasıl değiştiğini ortaya koymak ve sonuçta aile kurumunun niteliklerinde, işlevlerinde, aile içi ilişkilerde ve ailenin çağdaş toplumsal örgütlerle olan ilişkilerinde ne tür gelişmeler olduğunu sosyolojik açıdan araştırmak, bu çalışmanın gerekçesini oluşturmaktadır. Bu anlamda, çalışma, gecekondular ailelerinin kendi topluluk (cemaat) kimlikleri ile kent yaşamının teknik, ekonomik ve toplumsal gelişmelerine uyum sağlama ve kent kültürü ile bütünleşme dinamiklerini de dikkate alan öneriler üretmeyi amaçlamıştır.

TEMEL KAVRAMLAR

'Gecekondulara Aileler Arası Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü' başlıklı bu çalışmada 'gecekondular-gecekondularlaşma', 'aile-gecekondular ailesi', 'geleneksel-modern (çağdaş) dayanışma' ile 'dönüşüm' kavramları, belirtilen amaçlar ve teorik çerçeve itibarı ile araştırmanın temel hareket noktalarını oluşturmaktadır.

Gecekondular, Türkiye'nin gündemine 1950 sonrasında giren, 80'li yıllarda kendisini iyice hissettiren ve 1990'lara varıldığında hem nitel hem de nicel yönleri ile gündemde kalan bir sorun kaynağı olmuştur. 1920'li yıllarda Türkiye nüfusunun sadece dörtte birinin kentlerde yaşadığı bir tab-

İodan, nüfusun %60'ından fazlasının kentlerde yaşadığı günümüz Türkiye'sinde, göç ile gelen bu 'şok edici' değişimin en tipik yönünü gecekondu oluşturmaktadır. Toplumsal hareketlilikle gelen sorunlar kendini en başta konut edinmede göstermektedir. Üç büyük kentte yapılan araştırmalarda, kentli nüfusun içinde gecekondu oranı Ankara'da %70, İstanbul'da %55, İzmir'de ise %50 olarak saptanmıştır (Keleş, 1984:357-358).

Gecekondu kavramı ile ifade edilen nicellikle birlikte, bu araştırmanın konusu olan nitel alan da zaman içinde değişime uğramıştır. Bu anlamda araştırmada ele alınan konu, sosyal ve kültürel yönleri ile gecekondulaşmadır. Kırsal kente göç sonrasında, kentsel alandaki yerleşmelerin aile bazında nasıl bir sosyal ve kültürel kimlik yarattığı; fiziksel bir 'kentleşmenin', kültürel olarak da kentleşmeyi ne ölçüde gerçekleştirdiği bu çalışmanın ana konusudur. Araştırmada kullanılan anlamı ile 'gecekondu' genelde kırsal alandan kentsel alanlara göçen nüfusun oluşturduğu yerleşim bölgesini, konut tipini ve yaşama biçimini ifade etmektedir.

Gecekonduya sosyo-kültürel bir yaklaşımla bakıldığında, bu kavramın simgelediği bazı yönlerin özellikle vurgulanması gerekmektedir. Bu anlamda gecekondu, sosyolojik olarak 'kümelenme' kavramı ile birlikte anılmaktadır. 1960'lı yıllardan itibaren yapılan araştırmalarda aynı yöreden, ilçeden veya ilden göç eden kimselerin büyük kentlerin gecekondu bölgelerinde birarada yaşamalarının Türkiye'de kentleşmenin önemli özelliklerinden birisi olduğu vurgulanmaktadır. Bu 'kümelenme', hemşehrilik ya da akrabalık, ancak çoğunlukla her ikisinin içiçe geçmiş şekliyle ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan 'organizasyon' kavramı, sosyolojik açıdan modernleşme ölçütü olarak algılanmaktadır. Kavramlaştırma çerçevesinde organizasyonlara da daha çok örgütlenme esasına dayanılarak 'doğal' ve 'biçimsel' ayrım açısından bakmak gerekmektedir. Bu çalışmada sözü edilen organizasyon/örgüt 'doğal örgüt' olup, dinamik ve canlı bir yapıya sahiptir.

Kırsal alanın yerleşik sosyal organizasyonu içinde geleneksel bir yaşam tarzı sürdüren kişi ve gruplar, kente göç ettiklerinde kendilerine tamamen yabancı bir sosyal organizasyonla karşılaşmaktadırlar. Bu durum çalışmada, 'doğal' ve 'biçimsel' örgütlenme kavramları kapsamında incelenmiştir. 'Çağdaş organizasyonlara dönüşüm' ile vurgulanan 'çağdaşlık', Türkiye'de gecekondu açısından iki farklı boyutu içermektedir. Bunlardan ilki ülke genelindeki dönüşümdür ki, bunun ne ölçüde gerçekleştiği ya da tamamlanıp tamamlanmadığı tartışmaya açık bir konudur. Diğeri ise bizzat gecekonduları ilgilendiren ve gecekondu ile içinde bulun-

dukaları kentsel alan arasındaki ilişkiyi 'çağdaşlık' bağlamında ele alan boyuttur. Dolayısı ile burada sözü edilen çağdaş dönüşüm, ülke genelindeki dönüşüm açısından yeterince net değildir. Bu durum gecekondunun algılanışını da etkilemektedir.

Aile, bu araştırmadaki sorunun önemli bir ögesi olarak ele alınmıştır. Aile ile ilgili araştırmalarda farklı yaklaşımlardan söz etmek olasıdır. Bu çalışmada daha çok Kandioti (1984)'nin sınıflamasında yer alan 'hane ekonomisi' yaklaşımı ile bu yaklaşımın yapısal-işlevsel kuramla ilişkilendirilmesinin daha açıklayıcı olacağı düşünülmüştür. Toplumsal-ekonomik yapının hane oluşumu ve aile dinamiği üzerindeki etkilerini doğrudan açıklamaya yönelik hane ekonomisi yaklaşımının ana hedefi, aile yapısını ve aile içi ilişkileri temellendiren toplumsal ve ekonomik süreçleri incelemektir. Bu aşamada üzerinde en fazla durulan konular; kaynakların aile tarafından nasıl üretildiği ve kullanıldığı, ne gibi gelir stratejilerine başvurulduğu ve bunların aile içinde ne gibi güç ilişkileri yarattığıdır. Ailenin değişen toplumda temel bazı işlevlerini yitirdiğini ve fakat üyelerine manevi destek olma işlevinin eskiye kıyasla daha büyük bir önem kazandığını ileri süren yapısal-işlevselci görüş, ailenin bu işlevinin yerini başka kurumların alamayacağını vurgulayarak hane ekonomisi görüşüyle bütünleşmektedir. Böylece, ailenin, yapı ve ilişkilerinde de bir değişime uğradığı, geleneksel geniş aileden, ana-baba ve evlenmemiş çocukların oluşturdukları çekirdek aileye dönüşmesi ile kendi yapısında ve işlevlerinde değişiklikler göstererek endüstriyel topluma uyumlu bir birim haline geldiği gözlenmektedir.

Bu çerçevede aile temel araştırma birimi olarak ele alınmış ve gecekondulu ailesindeki dayanışma biçimi ile buraya özgü kültürel kimlik üç ayrı boyutta sorgulanmıştır. Bunlar; aile içi ilişkiler, ailelerarası ilişkiler ve aile ile toplumsal kurumlar arasındaki ilişkilerdir.

Çalışmada araştırmanın bağımlı değişkeni olarak, gecekondulu ailesinin dayanışma biçiminin seçilmesi uygun görülmüştür. Toplumsal ekonomik değişkenlerin neden olduğu aile yapı ve işlevindeki değişimlere bağlı olarak kentsel ortamda karşımıza çıkan gecekondulu ailesinde varlığını koruyan dayanışma biçimleri ile kentsel yaşamın karşımıza çıkardığı dayanışma biçimleri arasında benzerlik ve farklılıklar üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede yapılan değerlendirmeler 'doğal' ve 'biçimsel' örgüt arasındaki ayrıma dayandırılmıştır.

Dayanışma biçimlerinin değişimini etkileyen faktörler, bir başka deyişle araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak kentte yaşama süresi,

kentte yer değiştirme eğilimi, yaş, gelir düzeyi, cinsiyet, eğitim, işin niteliği, tüketim alışkanlıkları, akraba, komşu ve iş arkadaşlarıyla ilişkiler, gelinen yerin niteliği gibi değişkenler üzerinde durulmuştur. Bu değişkenlerle 'dayanışma biçimi' arasındaki ilişkiler alanda elde edilen verilerle birlikte değerlendirilmiştir.

ARAŞTIRMA EVRENİ, ÖRNEKLEM, ALAN ARAŞTIRMASI VE VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmanın evreni bütün Türkiye gecekondularıdır. Nüfus yoğunluğunun çok olduğu yerlerde görülen gecekondulaşma, yönetsel birim olarak il bazında ele alınmakla birlikte, il olmadığı halde nüfusu 100.000'in üzerinde olan yerleşimler de gecekondu araştırmasına dahil edilmiştir. Böylece araştırma evreninin idari birimler olarak ifadesi, 74 il ve nüfusu 100 binin üzerinde olan 5 yerleşim yeridir. Yapılan hesaplamalara göre Türkiye'de toplam 1.585.455 gecekondu bulunmaktadır. Bu gecekonduların buldukları yerleşme birimleri üç grupta toplandığında, %70.36'sının 50.000'den daha çok gecekonduya sahip olan 7 büyük ilde yoğunlaştıkları görülmektedir. Geri kalan %23.30'luk gecekondu 49.999 ile 10.000 arasında gecekondu bulduran yerleşimlerde; %6.35'nin de 9.999'dan daha az gecekondu olan yerleşimlerde bulunmaktadır (Geniş bilgi için bkz. Ana Araştırma Tablo No: 2.1 , 2.2., 2.3, 2.4 , 2.5).

Örneklem, 'hane' esasına dayalı olarak ve yukarıda sözü edilen üçlü gruplama esas alınarak yapılmıştır. Oranlı tabakalı örneklem tekniği ile tespit edilen araştırma örneklemini toplam 2.000 hane olarak belirlenmiştir. Bu sayının 1.406'sı (%70.3) birinci gruptan; 466'sı (%23.3) ikinci gruptan ve 128'i (%6.35) üçüncü gruptan seçilmiştir. Son aşamada da bu gecekondu coğrafi olarak altı gruba ayrılmıştır. Bunlar Marmara-Trakya, Ege-Akdeniz, İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu'dur. Bu bölgesel ayırım ileride de görüleceği üzere önemli bulguların edinilmesinde ve yorumlanmasında bir karşılaştırma olanağı da yaratmıştır. Zaman zaman da özellikleri dolayısıyla üç büyük il (İstanbul, Ankara, İzmir) ayrı bir 'metropolitan birim' olarak değerlendirilmiştir (Geniş bilgi için bkz. Araştırma Tablo No:2.6 , 2.7 , 2.8 , 2.9 , 2.10 , 2.11).

Marmara-Trakya ve Ege-Akdeniz bölgesinden örneğe çıkan gecekondu sayısı 20'nin altında olmasına karşın, temsil gücü dikkate alınarak 20'ye tamamlandığından toplam örneklem hacmi sonuçta 24 merkezde 2021 olmuştur.

Araştırmada dört ayrı görüşme formu düzenlenerek alanda uygulanmıştır. Bunlar: Hanehalkı Bilgi Formu (21 sorudan oluşmaktadır, 29 adet

değişkeni bulunmaktadır ve sorular hanede bulunan kişilerin tümüne ait bilgilere yöneliktir); Erkek Görüşme Formu (134 soru ve 425 değişken); Kadın Görüşme Formu (106 soru ve 333 değişken); Genç Görüşme Formu (106 soru ve 302 değişken bulunmaktadır; hanede bulunan 15-25 yaş arasında olup ve evli olmayanlara uygulanmıştır) dur.

Alanda 24 merkezde, 2021 hanenin 2004'üne ulaşılmış ve toplam 5181 gecekondu ile görüşme yapılmıştır. Alan çalışması 15 bölge koordinatörü ile sosyoloji bölümleri öğrenci ya da mezunlarından oluşan yaklaşık 280 görüşmeci tarafından yürütülmüştür. Alan uygulaması 1992 Mayıs-Eylül ayları arasında yapılmıştır. Araştırmanın uygulama safhasında, uygulama yapacak görüşmeciler genellikle araştırmanın yapıldığı yerleşim bölgelerinden seçilerek gerekli eğitim çalışmalarının ardından görüşmeler yaptırılırken, zaman zaman da merkezde oluşturulan ekiplerle bölgeye gidilerek örneklemdaki hanelerle görüşülmüştür.

BULGULAR

Araştırma bulguları dört bölümde ve aşağıda belirtilen başlıklar çerçevesinde sunulmuş olup, elde edilen bu bulgular sonuç kısmında hep birlikte değerlendirilmiştir.

1. Aile Yapısı: Demografik Özellikler

Sosyoloji literatüründe aile, temel bir toplumsal kurum olarak kabul edilir. Bu bağlamda aile, bir davranış kuralları kompleksidir ve soyut bir kavramdır. Buna karşılık aile, aynı zamanda belirli rolleri oynayan bireylerden oluşan bir grup olarak da tanımlanmaktadır. Ancak bu rollerin yerine getirilmesine ilişkin kuralların yine aile tarafından belirlenmiş olması yüzünden, aile kavramının bu iki farklı düzlemde kavranması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bir yanda yaşayan, üreten insanlardan oluşan somut bir grup, öte yanda da insanların aile içindeki ilişkilerini düzenleyen soyut kurallar bileşkesinin varlığı aileye ilişkin sosyolojik analizlerin can alıcı noktasını oluşturmaktadır. Bu yüzden her iki boyutun da ihmal edilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de aile yapısı üzerinde yapılan araştırmalarda genel kabul gören ayrım köy, kent ve gecekondu ailesi şeklindedir. Kentsel ve kırsal aile tipi yanında üçüncü bir aile tipi olarak benimsenen gecekondu ailesi 'geçiş' kavramı altında değerlendirilmiştir (Yasa, 1952-1966; Keleş, 1976; Kongar, 1978; Özen, 1991; Gökçe, 1976-1990; Tolan, 1990). Özellikle Yasa'nın çalışmalarında vurguladığı 'geçiş halindeki aile' tiplemesi, son dönemde tartışılır hale gelmiştir. Geçiş niteliğinin bugün için geçerli olmadığı söylenebilir. Çünkü kırdan kente göç edenlerin genelde ge-

riye dönmedikleri bilinmektedir. Bu yüzden gecekonduların bir bölge ya da geçici olgu olmaktan çıkarak, yapının temel/esas ya da kalıcı öğelerinden biri haline dönüştüğünü gösteren bulguların ışığında geçmişteki savaın yeniden gözden geçirilmesinde yarar bulunmaktadır.

Gecekondularda geleneksel dayanışmanın çağdaş organizasyonlara dönüştürülmesi amacına yönelik olarak bu bölümde aile biçimi, aile büyüklüğü, yaş, doğum yeri, etnik ve dinsel özellikler, eğitim-kurs görme, çalışma, medeni durum ve evlilik ile ilgili veriler incelenmiştir. Araştırma neticesinde elde edilen bu veriler özetlendiğinde şunlar söylenebilir: Araştırma örnekleminde bulunan ailelerin %84.4 gibi çok büyük bir oranı çekirdek aile (anne, baba ve evlenmemiş çocuklar) tipindedir. Yine bu gecekondularda ortalama aile büyüklüğü, Türkiye ortalaması olan 5.21 (DPT, 1991) den biraz daha yüksek olarak 5.40 olarak belirlenmiştir.

Örnekleme yeralan gecekondu nüfusunun yaş ortalaması çok genç bir nüfus yapısı göstermektedir (27.4). Doğu ve Güneydoğu'da 11 yaş altındaki nüfus oranı çok yüksektir. Nüfusun yakalaşık yarısı il merkezinde doğmuştur. Örnekleme yeralanların %91'i Türkçe konuşmaktadır. Gecekondu nüfusunun %78.1'i Sünni Hanefi, %6.3'ü Şii-Alevi-Caferi olarak tespit edilmiştir.

Eğitim düzeyinin genel olarak düşük olduğu gecekondularda en fazla (%46.1) ilköğretim mezunu bulunmaktadır. Yüksek öğrenim görenlerin oranı %1.8 olarak saptanmıştır. Eğitimdeki bu durumun -cinsiyet ayrımını içermeksizin- yapısal bir sorun olduğu söylenebilir. Orta öğretim çağındakilerin %62'si halen okula devam etmemektedir.

Gecekondu nüfusunun %64'ünün çalışmadığı saptanmıştır. Çalışmayan erkeklerin çalışmayan kadınlardan daha az olması, sorunun cinsiyete dayalı olmaktan daha çok yapısal bir sorun olduğunu göstermektedir.

Nüfusun büyük bölümü bekarıdır. Bu durum örnekleme çıkan nüfusun genç oluşu ile açıklanabilir. Eşi ölmüş ya da boşanmış kadınlar erkeklerden daha yüksek orandadır.

Gecekondularda ilk evlenme yaşı 20.6 olarak tespit edilmiştir. Kadınlarda bu yaş 18'e düşmekte, erkeklerde ise 22 yaş civarına çıkmaktadır. Akraba ve hemşehri evliliğine karşı hem erkek hem kadın görüşmeleri olumsuz bakmaktadır (%82). Anne ve babalar, çocuklarının evleneceği eş seçimini yüksek oranda onların tercihlerine bırakmaktadır. Kendilerine bırakmayıp görüş bildirenlerin istedikleri temel özellikler ise,

'güzel-yakışıklı' ve 'kendileri ile iyi geçinebilecek biri' seçenekleriyle ifade edilmiştir. Başlık parası konusunda net bir karşı çıkma görülmektedir (%96). 'Boşanma' ile ilgili olarak mutsuz olduğu takdirde boşanabilir cevabı ise çok genel bir kabul görmektedir.

Gecekondu ailelerinde aile planlamasının benimsendiği (%88) ve ailelerin en yüksek oranda iki çocuk istedikleri de (%70) saptanan bulgular arasındadır.

KENTLEŞME VE KENT YAŞAMINA İLİŞKİN BULGULAR

1. Kır-kent Hareketliliği

Kentlere yönelik göç hareketlerinin tek kaynağının köyler olmadığı görülmektedir. Araştırma örneğine giren kentlerde, gecekondu mahallerinde yaşayan nüfusun %50.8'inin köylerden geldiği saptanmıştır. İl merkezlerinden gelenlerin oranı %20.1, ilçe merkezlerinden gelenlerin oranı ise %19.9 olmak üzere toplam %40'lık bir oranın köy dışı merkezlerden geldikleri görülmektedir. Buna yurt dışından göç eden %5.3'lük nüfus da eklendiğinde, göçün karakteri hakkındaki görüşleri yeniden gözden geçirmenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de en çok göç alan üç büyük kent açısından olaya bakıldığında, göç hareketlerindeki temel güdülere ilişkin ilginç bulgulara rastlanmaktadır. Ankara'ya göç edenlerin %67'si köyden gelirken, İstanbul'a %44.2, İzmir'e %36.7 oranında köyden göç sözkonusudur. İstanbul ve İzmir açısından gerçekleşen bu önemli farklılık, nüfusu kente yönelten koşulların değişmesinden çok, kentlerin birbirinden farklı nitel ve nicel değişimlere uğramasından kaynaklanmaktadır. Ticaret ve sanayi etkinliklerinde belirgin bir gelişmeye sahip olan İstanbul ve İzmir, Ankara'ya göre iş olanaklarının çeşitliliği ve yoğunluğu nedeniyle ekonomik kaynaklı bir 'çecikilik' özelliğine sahiptirler.

Kente göç dönemlerine yakından bakıldığında, yeni gelenlerin oranında düzenli bir azalmanın olduğu görülmektedir. 1960-1970 arasında kente yerleşenlerin oranı %47.5 iken bu oran 1970-1980 arasında %31.2, son on yılda da %21.3'tür.

2. Kent-İçi Hareketlilik

Kente göçle başlayan nüfus hareketliliği; yerleşilen mahallenin ya da çevrenin kesinlik kazanmasına kadar, başka bir deyişle kent içinde de yer değiştirme aşamalarından geçerek kentin sürekli yerlisi durumuna gelinceye kadar devam eder.

Gecekondularda, kent içinde yer değiştirme (hareketlilik) %45.3 gibi

yüksek bir oran olarak saptanmıştır. Bu değişikliğin temel nedeni %59.3 ile 'kendi evlerine geçmek' olarak; ikinci önemli neden ise 'daha ucuz bir yer' talebi (%10.6) şeklinde görülmektedir. Mahalle değişikliği ile ifade edilen bu yer değişikliğinde, gidilen yerde ev bulunması %41.6 ile en önemli seçim nedenidir. Ardından %21.7 ile ekonomik uygunluk ve %16.6 ile akraba-hemşehri yakınlığı sayılmıştır. Halen yaşanan mahalleyi değiştirme istekleri ile ilgili soruya ise gecekonducular %33.1 oranında evet demişlerdir. Gençlerde ise bu bulgu daha yüksektir (%50). Yukarıdaki bulgular, gecekondu ailelerin kentsel değerlere uygun tercihlerde bulunma eğilimlerinin giderek güçlendiğini ve geleneksel olarak nitelenebilecek dayanışma unsurlarının da bu çerçevede korunduğunu göstermesi bakımından ilginçtir.

3. Konut ve Arsa Mülkiyeti

Konut ve arsa mülkiyeti, gecekondu ailelerin bir yönü ile kentteki sürekliliğinin ve beklentilerinin bir ölçütü olarak, diğer yönüyle de ekonomik bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda araştırmanın yapıldığı Türkiye gecekonducularında, gecekonducuların oturduğu mekanların oldukça büyük bir kısmında (%62.6) mülk sahibi oldukları; %24.3 oranında ise kirada oturdukları tespit edilmiştir. Mülk edinme en yüksek oranda köyden göç edenlerde sözkonusu olmaktadır (%67.2). İl merkezlerinden göç edenlerin ise %55.3'ü mülk sahibidir. Beklenen bir bulgu olarak, kentte kalış süresi ile mülk edinme arasında da anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Bu bulgular gecekonducuların kentte yaşamaya kararlı olduklarının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

4. Gecekondu Altyapı Olanakları ve Tüketim Mallarının Dağılımı

Türkiye'de gecekonducularla ilgili araştırmalarda genellikle gecekondu bölgelerinde yaşayan nüfusun, toplumsal ve altyapı hizmetlerinin görece az bulunduğu mekanlarda yaşadıkları tespit edilmiştir (Yasa, 1966; Gökçe, 1976; Sencer, 1979; Şenyapılı, 1981). Bu araştırmada, özellikle altyapı olanaklarında önemli ölçüde bir iyileşmenin sözkonusu olduğu görülmektedir. Örneğin konutların %93'ünde eve bağlanmış musluk suyu vardır, %95'inde içeride tuvalet, %90'ında ise ev içinde banyo bulunmaktadır. Konutların %20.7'sinde şofben, %18.4'ünde termosifon kullanılmaktadır. Bu olanaklar kente yeni gelenlere oranla önceden gelmiş olanlarda çok daha iyi durumdadır.

Tüketim mallarına sahiplik bakımından da olumlu gelişmeler gözlenmiştir. Araştırmadaki gecekondu mahallelerindeki konutların %91'inin

televizyonu, %52'sinin çamaşır makinası, %59'unun dikiş makinası bulunmaktadır. Radyo ve buzdolabı, gecekondularda sorgulanmasına bile gerek kalmayan oranda yaygın olarak kullanılmaktadır. Bir modernleşme göstergesi olarak tespit edilen diğer tüketim mallarının gecekondulardaki oranı ise şöyledir: Müzik seti %35.9; video %10; tam otomatik çamaşır makinası %11.7; telefon %50.

5. İşgücü Yapısı

Örneklemede yer alan gecekondularda (+ 12 yaş için) çalışanların oranı %67.4, çalışmayanların oranı ise %32.1 olarak tesbit edilmiştir. Ancak erkek-kadın gecekondulu arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Gecekondulu kadınların sadece %9.6'sı çalışmakta, %89.8'i çalışmamaktadır. Erkeklerde bu oran sırasıyla %67.4 ve %32.1'dir.

Kent içi hareketlilik açısından kentte iş değiştirme durumu ise erkeklerde yüksek bir oran olarak bulunmuştur. Erkek çalışanların %39.4'ü işini değiştirirken, %60.4'ü değiştirmemiştir.

Kente yeni gelenlerin kentsel ortamda karşılıklarına çıkan barınma sorunu dahil, en önemli sorunları iş bulabilmektir. Çalışacak bir iş edinmek, kentte bulunmanın ön koşuludur. Bu aynı zamanda kentlileşme ve kentle olumlu ilişkiler kurmak bakımından da önemlidir. Hem tarımsal alandan gelmelerinden kaynaklanan vasıfsızlık hem de genel istihdam sorunları, bu kitleleri, örgütsüz, süreksiz ve güvencesiz işler olarak tanımlanan 'marjinal işler'e yönlendirmektedir. Görüşülenlerin kente geldikleri ilk yıllarda niteliksiz olarak tanımlanan alanlarda, düz işçi olarak %24 oranında; marjinal olarak tanımlanan serbest uğraşlar, seyyar satıcılık, işportacılık gibi alanlarda ise %20 oranında çalıştıkları görülmektedir. Araştırmada, erkeklerin %47.7'sinin sigortalı, %22.1'inin sigortasız işçi oldukları; %9.8'inin memur ve %15'inin de kendi işinde çalıştığı saptanmıştır. Kadınlarda ise sigortalı işçi oranı %25.7'dir.

6. Kentle Uyum ve Kentliliğe İlişkin Tutumlar

Gecekondulu nüfus, başarılı olmayı %27.8'lik bir oranla çalışkan olmaya bağlamaktadır. Eğitimin bunda en önemli etken olduğunu söyleyenler %18.4, torpili bir faktör olarak ileri sürenlerin oranı ise %17.5'tir.

Kentteki uyumlarını ve benimseme düzeylerini saptama açısından sorulan kendinizi başarılı buluyor musunuz? sorusuna %68.2 oranında başarılıyım yanıtı alınmıştır. Kendilerini kentte başarısız bulanların oranı %31.8'dir. Yine aynı bağlamda kendini kentli görmeye ilişkin sorulara da gecekonduluların %71.4'ü evet, %8.5'i kısmen ve %19.2'si hayır cevabını vermiştir.

Araştırma örneklemine göre gecekonducularla yapılan görüşmelerde kentle uyum ve kentteki başarı durumları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, kente yeni gelenlerin hızla kentsel değerleri benimsedikleri ve 'kentlileşme' sürecinde önemli aşamalar kaydettikleri gözlenmektedir. Yeni gelenlerin kentin 'kentli' kesimleri ile anlamlı bir şekilde farklılaşmış oldukları saptanmış olmakla birlikte geldikleri kırsal topluluğun geleneksel değerlerinden önemli ölçüde koptukları da gözlenmiştir.

Kentle uyumlu ilişkilerin kurulmakta olduğunu göstermesi bakımından bu sonuçlar, kentleşme sürecinde oluşan gecekondu kültürünün, kır-kent etkileşiminde ortaya çıkan sürtüşmeleri ve uyumsuzlukları azaltan ve bütünleşmeyi kolaylaştıran kurum ve mekanizmalar taşıdığını ve sürekli yenilendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

BİREYLERARASI İLİŞKİLER ve CİNSİYET ROLLERİ

Gecekondu ailelerinde bireylerarası ilişkilerin incelenip tartışıldığı bu bölümde öncelikle bu ilişkilerin anlaşılmasında yardımcı olacağı düşünülen aile yaşantısına ilişkin betimleyici bazı değişkenlere bakılmıştır. Eviçi davranış kalıpları, tüketim alan ve türleri gibi konularda bireylerin tutum ve davranışlarını gösteren bağımlı değişkenler coğrafi bölge, kentte kalış süresi, mezhep, aile reisi ve eşinin eğitimi, kadının çalışması bağımsız değişkenlerine göre değerlendirilerek incelenen bağımsız değişken grupları arasında istatistik olarak anlamlı bulunan farkların olduğu haller yazıda işaret edilerek yorumlanmıştır. İstatistiksel anlamda farklılık olup olmadığı, TUKEY HsD testi ile belirlenmiştir. İstatistiksel anlamda farklılık gruplar arasında $\alpha=0.005$ düzeyinde farklı sonuca işaret etmektedir. Bu bölümde ayrıca, aile içi işbölümü, rol ve yetke dağılımına ilişkin bazı bulgular da sunulmuş; bireylerarası ilişkiler cinsiyet rolleri temelinde ve kadının aile, içindeki rol ve statüsünü sorgulama yönünde tutum ve davranışlar düzeyinde ayrı ayrı tartışılmıştır.

1. Aile Ortamı

'Yemek yeme davranışları' ile 'sofra düzeni'ne ilişkin araştırma bulgularına göre gecekondu ailelerinde büyük oranda yer sofrasında (%61.6) yemek yenilmekte. Ortadaki tek kaptan yemek yeme davranışı ise gecekondu ailelerinin önemli sayılabilecek bir bölümünde devam etmektedir. Bu davranışları kırsal nitelikli olarak yorumlamak doğaldır. (Sofrasında kişilere ait ayrı tabaklar bulunanların oranı %29.6'dır). Öte yandan gündelik yaşamda cinsiyete dayalı ayrımın bir göstergesi olacağı düşünülebilen kadın ve erkeğin birlikte yemek yemeleri çok yüksek oranda (%96.6) bulunmuştur.

Burada incelenen ev içi davranış kalıpları açısından bakıldığında, gecekondulu ailelerinde ev içi yaşamın oldukça yaygın bir biçimde geleneksel-kırsal davranışı içerdiğini, ancak aileler arasında özellikle coğrafi bölge, mezhep ve eğitime dayalı önemli farkların olduğunu, kentte kalış süresinin ise aile ortamını tanımlamada beklenenden daha az etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bulgular büyük kentlerin toplumsal ve kültürel etkilerinin gecekondulu ailesinin yaşam biçiminin değişmesinde ve ev içi yaşantısının 'modern' nitelikler kazanmasında görece güçsüz olduğuna işaret etmekte, 'kent kültürü' diye tanımlanabilecek olgunun bu tür boyutlarının gecekondulu ailesinin yapısına sızmakta zorlandığını göstermektedir. Bu yorumu destekleyen bir başka olgu ise bir çok alanda modernleşmenin kentte kalış süresinden daha fazla gelinen kökenle ilgili olduğu gerçeğidir.

2. Bireylerarası İlişkiler

Ataerkil aile yapılarında bireylerin aile içindeki konumları ve birbirleri ile ilişkileri yaş ve cinsiyet ekseninde oluşan hiyerarşi içinde belirlenir. Dolayısıyla bireylerin cinsiyet rollerine ilişkin beklenti, tutum ve davranışları bu tür yapıların anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. 'Modernleşme' olarak tanımlanan toplumsal değişimin ise bir yandan ailede yaş ve cinsiyete dayalı hiyerarşilerin belirginliğini kaybetmesi; cinsiyete dayalı tanımların esnekleşip bireylerarası rol dağılımının daha yumuşak kurallara bağlanması gibi dönüşümleri içerirken, diğer yanda da zaman zaman kadınların yeni yapılarda daha az etkin konumlara gelmeleri, daha 'özel alan'la sınırlandırılmış tutum ve davranışlar geliştirmeleri ve statülerinin düşmesi gibi çelişkili sonuçlar ortaya çıkardığı bilinmektedir (Kandiyoti, 1974, 1988).

Bu anlamda ailede erkek rolüne ilişkin olarak, araştırma kapsamında yeralan deneklerden elde edilen bulgular şöyle özetlenebilir: Erkeğin en önemli görevinin 'ailenin geçimini sağlamak' olduğu; erkeklerce %93.3, kadınlarca %89.4 ve ortalama %89.9 olarak belirtilmiştir. Genelde erkeğin aile içi iş bölümünü ve ailedeki kız ve kadınları denetleme işlevleri deneklerce en az önem atfedilen erkek görevi olarak saptanmıştır. Ancak yine de bu görevleri erkekler kadınlara göre iki kat daha fazla önemsemektedirler.

Kadın rolüne ilişkin beklenti ve tutumlar konusundaki bulgular ise şöyledir: Kadının en önemli görevinin 'ev işleri yapmak' olduğunu belirten erkekler %86.7, kadınlar %76.7 ve gençler ise %61.5 olarak saptanmıştır. Daha belirgin olarak da gecekondulular arasında kadının temel

işlevinin ev içine, diğer bir deyişle özel alana yönelik görev ve sorumluluklarla tanımlandığı görülmektedir. Araştırma sonuçları gecekondu kadınların cinsiyete dayalı temel sınırları zorlamamak koşulu ile kadın ve erkek rollerine gecekondu erkeklerden daha az yargılı yaklaştıkları ancak temelde cinsiyet rollerine çok aykırı beklenti ve tutumları benimsemek açısından erkeklerden farklı olmadıklarını sergilemektedir.

Bu bulgulara dayanarak, gecekondu ailelerinde bireylerarası işbölümüne yansıyan davranışlarda cinsiyete dayalı kalıpların kişilerin beklenti ve tutumlarında olduğundan daha az etkili olduğunu; gündelik davranışlarda daha esnek, daha az cinsiyete bağımlı, daha 'modern' sayılabilecek özelliklerin görülebildiğini söylemek mümkündür.

Gecekondu ailesinde yetke dağılımı da karar verme açısından eşlerin birbirlerini etkilemeleri ve aile reisinin eş ve çocuklara ait maddi kaynaklar üzerindeki tasarruf gücü açısından değerlendirilmiş, elde edilen bulgularda gecekondu deneklerin büyük bölümünün (%65.4) bütün konularda eşinin fikrini aldığı saptanmıştır.

GELENEKSEL VE MODERN DAYANIŞMA

1. Kente Göç ve Sonuçları

Kente geliş sebebi, araştırmada kadınlar ve erkekler arasında en yüksek oranda farklılık gösteren bulgulardan biri olmuştur. İş bulmak, kente göç eden erkeklerde %73 ile en yüksek oranı oluştururken, bu soruya kadın deneklerin cevabı ise %49'dur. Kadınların içinde %20 oranında denek ise soruyu, 'eş durumundan' diye yanıtlamıştır. Erkeklerde ise böyle bir seçenek hiç yer almamıştır.

Akraba ve hemşehri dayanışmasını açıklayabilmek yönünden önem taşıyan veriler de farklı alanlarda sorulmuştur. Araştırmanın yapıldığı dönemde deneklerin %62.5'inin ev sahibi, %19'unun eşi ya da bir yakınına ait evde, %24.1'inin ise kirada oturduğu gecekondu ailelerinde; kente gelenlerin, kente ilk geldiklerinde ev bulmalarında kendi imkanlarına dayananların oranı %54.9, akrabalarından yardım alanların oranı ise %34.1'dir. Gecekondu ailelerinin ev yaparken kendi imkanlarına dayanmalarında bu oran daha da yükselmekte (%59.1), akraba ve yakınların yardımı ise düşmektedir (%30).

İş bulmada ya da iş kurmada ise yine şehre ilk geliştiren, gecekondu ailelerinin büyük ölçüde kendi imkanları ile iş buldukları görülmektedir (%63.3). Akraba ve hemşehrilerden alınan destek ise %24.9 olarak tesbit edilmiştir.

Gecekonduluların evlenmelerinde ise akraba yardımı önemli bir role sahiptir. Kendi imkanları ile evlenenlerin oranı %45.9 iken akrabalarından yardım alanların oranı %52 olarak belirlenmiştir. Evlilik, gelenekselliğin sürdürülmesinde başlıbaşına bir kurum olarak kullanılmaktadır.

Gecekonduluların borç bulmada en yüksek oranda (%41) akrabalarından destek aldıkları, yani gayri resmi borç kullanımının özellikle kente ilk gelişte çok yoğun ve doğal bir yol olarak belirdiği görülmektedir.

2. Akrabalık ve Dayanışma

İç evliliğin bölgeler arasında çok farklılaştığı görülmektedir. Kadın ve erkek anketlerinin ortalamasında %92.5 oranında 'yakın ya da uzak akraba evliliği' kurulduğu görülmektedir. Batı Anadolu'da akraba evliliği olmayan evlilik oranı %89 iken Doğu ve Güneydoğu'da sadece %57.3'tür. Ancak bu durum bir şeyi daha göstermektedir: Akraba evliliğinin Doğu ve Güneydoğu'da çok yüksek olması ve bununla birlikte gelişen yüksek göç oranı, kentlerdeki iç evlilik oranını yanıltıcı bir biçimde yükseltmektedir. Bu durumun göçün azalması ile değişmesi beklenebilir. Zaten çocuklara ilişkin evlilik tercihlerinde anne babaların akraba evliliğini tercih etme oranının %6 civarı gibi çok düşük bir oranda çıkması da bunun bir göstergesidir.

Belirli bir bölgeye köyden şehire gelerek yerleşen nüfusun akraba ve hemşehrileriyle aynı mekanları paylaşması olarak tanımlanan 'akraba kümelenmesi', gecekondu araştırmalarının hemen bütününde görülen bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplam hane reislerinin %68.3'ü oturduğu mahallede akrabasının olduğunu söylemektedir. Zaten 1991 DPT araştırması da hemşehri yoğunlaşmasını Ankara'da %75.8, İstanbul'da %73.4 ve İzmir'de %62.1 olarak tesbit etmiştir.

3. Komşuluk ve Dayanışma

Köyden kente göç edenlerde akrabalar arası dayanışma önemli bir unsurdur. Özellikle aynı semtte oturma ile akrabalığın yeniden pekiştiği gözlenmektedir. Bu yeni tür komşu-akraba dayanışması, aynı zamanda yeni bir sosyo-ekonomik benzeşmeyi beraberinde getirmektedir. Yani akraba-komşu dayanışması, sosyal statüde de büyük bir benzerliğe yol açmaktadır.

Mahalle içi ilişkilerde de hem kadınlarda hem de erkeklerde gecekondu-ların kendilerine en yakın hissettikleri, komşuları ve akrabalarıdır. Ancak yine araştırma bulguları göstermektedir ki, mahalledeki akrabalık oranının yüksek oluşuna ve yoğun komşuluk ilişkilerine rağmen,

mahallede yardımlaşarak yapılan işlerin oranı çok düşüktür (%19.6) ve bunlar nisbeten önemsiz işlerdir. Mahalledeki komşuluk ilişkileri açısından bulgular ise çok yüksek oranda uyumluluğu göstermektedir. Gecekondu yetişkin erkekler içinde mahallelerinde anlaşımadıkları komşu olmadığını söyleyenlerin oranı %88.9, yetişkin kadınlarda %80.1, gençlerde ise %81.2'dir.

4. Özel Dayanışma Alanları

Gecekondu kitlenin çeşitli durumlarda komşuları ve diğer çevreleri ile nasıl bir dayanışma içinde buldukları da önemli bir bulgu olarak değerlendirilmiştir. Örneğin para sıkıntıları olduğunda aileleri dışında ilk nereye başvurduklarına ilişkin sorulara en yüksek oranlarda genç erkekler %47.7 ile genç kızlar ise %33.0 ile arkadaşlarına başvurduklarını söylerken, yetişkinlerde bu durum akrabalara yönelmektedir. Erkeklerin %40.6'sı, kadınların ise %42.8'i akrabalarına başvurduklarını belirtmişlerdir.

Yakın bir akrabanız ile yabancı birinin kavgasında kimi tutarsınız şeklinde formüle edilen ve geleneksel dayanışma unsurlarının kentsel alanlarda ne ölçüde sürdüğünü tesbit etmeye yönelik sorunun bulguları, büyük oranda daha 'modern' bir anlayışı sergilemektedir. Böyle bir durum olduğunda erkeklerin %68.3'ü, kadınların ise %54.2'si 'haklı olanı tutarım' cevabını vermiştir. Akrabaların yanında olma ise kadınlarda %31.1 gibi oldukça yüksek bir oranda ifade edilirken, bu oran erkeklerde çarpıcı bir biçimde düşük olup %18.9'dur.

5. Modern Örgütler ve Dayanışma

Modernleşme perspektifi çerçevesinde olaya yaklaşıldığında, bireyin üzerindeki cemaat baskısının kalkması veya cemaatleşme eğiliminin azalması durumunda bireyin kendine gönüllü dayanışma odakları yaratacağı beklenmektedir. Bu şekilde yeni birliktelikler oluşturacak olan birey, cemaat yapısından farklı olarak bireyliğini koruyabilecektir. Çünkü bu yapılar bireyin parçalanmışlığını korur ve birey üzerinde bütünsel, bir kontrol sağlanmasına mani olur. Bu çalışmada da cemaatleşme oranına paralel olarak ve fakat ters yönde gecekondu arasında modern örgütlere üyelik oranının son derece düşük olduğu bunun büyük bir bölümünde nisbeten zorunlu (sendika, mesleki dernekler gibi) örgütler olduğu saptanmıştır. Bu oran yetişkin erkeklerde %28.1, kadınlarda %3.9; genç erkeklerde %10.9, kızlarda %4.3'dür. Üye olunan kuruluşlar içinde en yüksek olanı sendikalar (%36.1). Daha sonra %21.9 ile siyasi parti üyeliği, %15.6 ile mesleki dernekler gelmektedir. Siyasal partiler ya da

diğer sivil toplum örgütleri ve gönüllü kuruluşlar geleneksellik içinde yoğrularak dayanışmanın bir aracı haline gelebilmektedir.

Gecekonducuların sosyal güvenlikleri ile ilgili bulgularda çok çarpıcı bir biçimde erkeklerin kadın ve gençlere göre yüksek bir sosyal güvencede oldukları görülmektedir. Bölgeler arasında çok büyük farklılıklara rağmen erkeklerin %74.5'i bir sosyal güvenlik kuruluşu kapsamındadır. Kadın ve gençlerin ise birbirine çok yakın biçimde %30 oranında böyle bir güvenceleri bulunmaktadır. Erkeklerin %16.8'i Bağkur, %62.1'i SSK ve %18.3'ü Emekli Sandığı üyesidir. Başka bir ifade ile gecekonducuların bağlı oldukları sosyal güvenlik kuruluşlarının tamamına yakını devlet destekli kuruluşlardır.

6. Değişim

Bu bölümde, gecekonducuların kentte kalış sürelerinin; yaşam biçimlerine, geleneksel ve modern dayanışma biçimi, rol davranışları gibi alanlarda ne tür bir tutum ve davranış değişikliğine yol açtığına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Yani mekan olarak kentte kalış, kentsel değerlerin edinilmesinde ne ölçüde etkili olmuştur?

Araştırma bulgularına göre semtte akraba kümelenmesi konusunda yıllar içinde anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir. Akraba evliliğinin kentte kalış süresinden çok fazla etkilenmediği saptanmıştır. Çocukların evlenme tercihleri ile ilgili olarak kadınların tutumlarında "kendi kararlarına bırakma" eğilimi açısından yıllar içinde olumlu bir gelişme gözlenirken, erkeklerde bu konuda da değişiklik yoktur. Akralarla ilişkilerde de kentte kalış süresinin artışıyla daha yüksek bir oranda görüşme sıklığı ve bu anlamda da dayanışma unsurları görülmektedir. Kent içinde akrabalığın yaptırımları değişse bile ilişki sıklığının değişmemesinin bir göstergesi olan bu durum, nesiller arasındaki -beklentinin aksine- tutum değişikliğinin olmamasıyla da desteklenmektedir.

Gittikçe İş ve İşçi Bulma Kurumu'na başvuranlarda daha çok artışa; haksızlıklarla karşılaşıldığında daha çok resmi kurumlara başvurmaya; daha az kayıtsız kalmaya; daha çok partili dayanışmasını algılamaya; daha çok örgütlerde yer almaya ve kavga sırasında daha az kendi akrabasını tutmaya, daha çok haklı olanı tutmaya yönelik bir tavır değişikliğine ilişkin bulgular elde edilmiştir. Bütün bunlar gecekonducularda süreye paralel olarak daha çok kamuya açılmanın ipuçları olarak değerlendirilebilir.

Geleneksel ve Modern Dayanışma konusundaki bu bulgular, ailece göç etme sonucunda dayanışmayı arttırdığını, göçmenlerin şehirde hızla yabancılaşmasını engellediğini de ortaya koymaktadır. Özellikle mali şartlar ve yaşam koşullarında -bazen kırdakinden çok daha fazla- yoğun

bir dayanışma sergilenmektedir. Yine akraba dayanışması; iç evlilik ve mahalle kümelenmesinin de büyük katkısı ile değişik bir formda da olsa artarak sürmektedir. Üstelik bu durum kente bütünleşmenin önünde güçlü bir engel olarak kendini hissettirmektedir. Ancak, çıkan sonuçlar gecekonduluların akrabalık kadar komşuluğu da bir dayanışma ağı olarak gördüğünü ve kurumsallaştırdığını ortaya koymaktadır.

Bireyleşememe, cemaat yapısını aşamama gibi sebeplerle gecekondu nüfusun kente bütünleşme eğilimi yüksektir. Örgütlenmiş toplumun bir parçası olma eğilimi ise düşüktür. Bunda modern örgütlerin bireyi sarmaması, ihtiyaçlara cevap verememesi ve fonksiyonel olamamasının da payı bulunmaktadır.

SONUÇ

Gerekçesi, Türkiye'deki gecekondu ailelerinin toplumsal yapı içindeki yerini ve işlevini saptamak; bu işlevlerin ekonomik toplumsal dönüşümlere bağlı olarak nasıl değiştiğini ortaya koymak ve sonuçta aile kurumunun niteliklerinde, işlevlerinde, aile içi ilişkilerinde ve ailenin çağdaş toplumsal örgütlerle olan ilişkilerinde ne tür gelişmeler olduğunu sosyolojik açıdan araştırmak olan "Gecekondu Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü" başlıklı bu araştırmada, özgün bir gecekondu ailesi profilini ortaya koymak açısından çok önemli bulgular elde edilmiştir. Bütün Türkiye gecekondu ailelerini kapsayan ve 79 merkezdeki toplam 1.585.455 gecekonduyu temsil eden bir örneklem çerçevesinde yapılan bu araştırmanın bulgularından hareketle elde edilen sonuçlar üç başlık altında toplanabilir:

1. Gecekondu ailesi kentli bir nüfus kesimidir.
2. Kentli olmakla birlikte, kentte özgün bir konumları bulunmaktadır.
3. Kentli ve özgün gecekondu nüfus kentin bir alt kültürüdür.

Birçok yeniliğe açık olmasına rağmen radikal bir nitelik değişimi yakın bir gelecekte beklenmemektedir.

Yukarıdaki bulguların ayrıntılarına inildiğinde, şunlar söylenebilir:

1. Gecekondu Nüfusu Kentli Bir Nüfus Kesimidir.

Yapılan araştırmada, gecekondu nüfus hem kendini kentli görek hem kente bütünleşmeye çalışarak, hem de kıra dönmeyi istemeyerek kentli olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

- Gecekondu nüfus, ekonomik açıdan kente bütünleşmiştir.

- Kentte yaşayanların kırla ilişkileri büyük ölçüde sona ermiştir. Gecekonducuların %62.6'sı köyle ilişkilerinin olmadığını belirtmiştir.
- Kentliliklerini vurgulayan en önemli bulgulardan biri de köye dönmelerine ilişkin tutumlarıdır. Gecekonducuların çok büyük bölümü (%77.1) köye dönmek istemediklerini belirtmişlerdir.
- Gecekondu kitle kentte yaşamının ötesinde, bir değer olarak da kendini kentli görmektedir (%65).
- Kente uyumlarını vurgulayan bir bulgu olarak, gecekondu nüfus kendini kentte başarılı görmektedir (%65).

2. Gecekondu Nüfus Kentli Olmakla Birlikte Özgündür.

Gecekondu nüfusun kente dönük ve özünde kentli olduğu kabul edilmekle birlikte onların kentte özgün bir konumları olduğu da gözlenmektedir. Bunun nedenleri şöyle sıralanabilir:

- Gecekondu kitlenin kırla ilişkisi düşük olmakla birlikte, yine de kent merkezindeki nüfusa oranla daha yüksek bir kır bağlantısı bulunmaktadır.
- Gecekondu nüfusun sınıfsal konumu da farklı ve büyük ölçüde türdeştir. Büyük çoğunluk kentin alt gelir gruplarından oluşmaktadır. Yaşadıkları mekanların maddi koşulları yeterince iyi değildir. Eğitim seviyeleri düşüktür. En büyük harcama kalemleri, ki bu yoksulluğun bir göstergesidir, yiyecek için yaptıkları harcamalardır.
- Gecekondu nüfusu 'özgün' yapan en önemli unsurlardan birisi ise kentte yeni bir cemaat yaşamlarıdır. Hem mesafe olarak yakınlıkları hem mali olanaklarının kısıtlılığı ve bu konudaki türdeşlikleri, bu cemaat özelliğini artırıcı etkide bulunmaktadır.

Özetle, gecekondu nüfusun kentli ve kente dönük olduğu; ancak kır kökenleri, kent bütünleşme biçimleri, kent içinde kümelenmeleri ve iş gücü piyasasındaki yerleri açısından hem bir alt kültür oluşturmakta hem de özgün bir sınıfsal konum sergilenmektedirler. Bu alt kültür, bir kısım kendilerine özgü, bir kısmı ise toplumun diğer kesimleriyle paylaşılan unsurları içeren aile, akrabalık, komşuluk ve modern örgütler ile dayanışma mekanizmaları oluşturmaktadır.

3. Kentli ve Özgün Gecekondu Nüfus Kentin Bir Alt Kültürüdür.

Gecekonducular kente dönük yaşamları ve dayanışmacı yönleri ile kentle bütünleşmiş yeni ve açık bir yapıyı yansıtmaktadır.

Çok yüksek oranda ve hızlı göç olayı karşısında gecekondu 'kendiliğinden bir çözüm' olarak ortaya çıkmışlardır. Kırdan tümüyle kırsal, geleneksel unsurlarla gelen yüzbinlerle; kentsel yaşamın ikincil ilişkilerini ön planda tutan ve kurumsal ilişkileri toplumsal yaşama egemen kılmayı hedefleyen kentsel nüfus arasındaki çatışmalar bu yolla büyük ölçüde azalmaktadır. Bu durum, geleneksel dayanışmanın kentsel alanda ve yeni bir form ile yeniden üretildiği gecekonduların toplumsal işlevlerini daha da önemli bir hale getirmektedir. En azından orta vadede, bu dayanışma örgüsünün hızla dağılması, ortadan kalkması beklenmemeli, hatta sağlıklı bir kentleşmeye katkıda bulunduğu hesap edilmelidir.

Gecekondu ailesi temel bir dayanışma birimidir. Gecekonduya özgün kültür, farklılıkları da içeren bir ortak kültür olarak kendini göstermekte ve bu kültür hem ortaklık bazında tek ve homojen hem de farklılık bazında plüralist ve heterojendir. Bu anlamda kent, bir yalnızlaşma ve akrabalardan kopma ortamı değildir. İç dayanışma mekanizmaları değişse bile, komşuluk ve iş alanı değişmesi gibi nedenlerle bu ilişkiler sürekliliğini korumaktadır. Çok kısa bir süre sonra kırla bağlantıları azaldığı halde, gecekondu nüfusun kentte yeni mekanlar ve yeni ilişkilerle beraber yabancılaşma tehlikesinden uzak olduğu, tam tersine bu nüfusun bir dayanışma ağı ile çevrili olarak yaşadığı görülmektedir.

Bu anlamda gecekonduya ilişkin yapılacak uygulamalarda; geleneksel dayanışma örgütlerine özel olarak destek vermenin gerekmediği; zaten gecekondu ailelerinde bir dayanışma grubu olarak çözülme görülmediği; yeni değerlerin kazandırılmasında eğitimin ve özellikle yörelerde oluşturulacak 'toplum merkezleri' gibi kurumlar aracılığı ile hedef kitle olarak kadınlara yönelmenin yararlı olabileceği düşünülmektedir. Akrabalık dayanışması yönlendirilerek geleneğe dayalı bir dayanışma türünden modern topluma daha fazla entegre olmaya yönlendirmenin destekleneceği bir anlayışın egemen kılınabileceği; modern örgütlere katılımın desteklenmesinin bireyleşme, otonom hareket ve kamusal davranışların geliştirilmesi ve demokratik değerlerin ve kültürün yerleştirilmesi bakımından bunun önemli olabileceği; komşuluk alanlarının küçültülerek, sıca ve yüzyüze ilişkilerin özünü koruyacak boyuta indirgemenin ve ortak sorunların tartışılacağı mekanların yaratılması, mahallelilik bilincinin oluşturulmasında ve gündelik dayanışma beklentisinin ortak amaçlara yönlendirme aracı olarak kullanılmasında, yararlı olacağı söylenebilir.

Gecekondu nüfusun oluşturduğu alt kültür, modernleşme yaklaşımının bir kültürden diğerine geçiş beklentisini karşılamamaktadır. Bir yanda kent yaşamı ile bir çok açıdan bütünleşmiş bir nüfus sözkonusu iken, öte yandan geleneksel dayanışma türleri bütün yoğunluğu ile ya-

şanmaktadır. Bu durumun evrensel kültürle de ilişkisi kurulabilir. Modernizm sonrası toplum, toplumsal denetim mekanizması düşük olan, yüzyüze sıcak ilişkilerin geliştiği bir toplumdur. Bu çerçevede modern örgütlere geçmek için modern dayanışmayı zorlamak yerine, bireyi çağdaş değerlerle bezeyip, geleneksel dayanışma ağlarını hem koruyup hem de dönüştürerek eşitlikçi, katılımcı ve özgür yapıların oluşmasına olanak sağlamak gerekir.

Kentle bütünleşmesi anlamında 'kentli', geleneksel dayanışma unsurlarını yeniden üreterek, farklı bir alt kültür ve sınıfsal yapı sergileyerek 'özgün' bir görünüm taşıyan gecekondu ailelerinde çağdaş organizasyonlara dönüşüm için şu cümle geçerliliğini şimdi olduğu gibi ileride de sürdürecektir: Değişim kaçınılmaz ve büyük oranda dengelidir. Gecekondu ailelerindeki bu değişimin, söylemden daha fazla olması ileriye yönelik olumlu beklentileri gündeme getirmektedir.

SUMMARY

The first aim of this study titled as "The Transformation of Traditional Solidarity Among Families in Gecekondu into Contemporary Organizations", is to define the place and functions of gecekondu families in Turkey's social structure. The second aim is to bring out how these functions changed as a result of social and economic transformation. The third aim is to highlight what kind of developments have emerged in the functions and qualifications of the institution of family and what has changed in the relationships with contemporary organizations of gecekondu families. Depending on the data obtained from the field survey conducted on total 1.585.455 gecekondu ailelerinde 79 merkezde, yani, tüm gecekondu aileleri için, aşağıdaki üç sonuç elde edilmiştir:

1. Gecekondu aileleri şehirli nüfusun bir parçasıdır.
2. Şehirli nüfusa rağmen, kendilerine özgü özellikler taşırlar.
3. Şehirli nüfusa rağmen, gecekondu aileleri şehrin alt kültürünü oluşturur.

Bu üç sonuç genişletilebilir şekilde şu şekildedir:

1. Gecekondu aileleri şehirli nüfusa rağmen:

-Ekonomik ilişkilerde, gecekondu aileleri şehirli nüfusa yakınlaşmıştır.
-Şehirli nüfusa rağmen, şehirli nüfusa yaşayan insanların şehirli nüfusa yakınlaşmaları için büyük bir engel vardır.

-Gecekondu aileleri şehirli nüfusa rağmen (77.1%) şehirli nüfusa dönmek istemiyor.

-Şehirli nüfusa rağmen, şehirli nüfusa yaşayan insanların kendilerini şehirli nüfusa yakın hissetmelerine rağmen şehirli nüfusa yakınlaşmıyor.

2. Şehirli nüfusa rağmen, kendilerine özgü özellikler taşırlar:

-Şehirli nüfusa rağmen, şehirli nüfusa yaşayan insanların şehirli nüfusa yakınlaşmaları için düşük, şehirli nüfusa yakınlaşmaları için yüksek oranlar vardır.

-Şehirli nüfusa rağmen, şehirli nüfusa yaşayan insanların şehirli nüfusa yakınlaşmaları için farklıdır ve, büyük ölçüde, homojen değildir.

-Şehirli nüfusa rağmen, şehirli nüfusa yaşayan insanların şehirli nüfusa yakınlaşmaları için diğer şehirli nüfusa yakınlaşmalarıyla karşılaştırıldığında birbirleriyle sosyal mesafeleri daha azdır.

3. Şehirli nüfusa rağmen, şehirli nüfusa yaşayan insanların şehirli nüfusa yakınlaşmaları için. Bir yandan, şehirli nüfusa yaşayan insanların şehirli nüfusa yakınlaşmaları için şehirli nüfusa yakınlaşmalarıyla benzer değerler vardır. Diğer yandan, şehirli nüfusa yaşayan insanların şehirli nüfusa yakınlaşmaları için şehirli nüfusa yakınlaşmalarıyla benzer değerler vardır. Bu anlamda geleneksel dayanışma değerleri şehirli nüfusa yakınlaşmalarıyla paylaşmazlar. Bu anlamda, şehirli nüfusa yaşayan insanların şehirli nüfusa yakınlaşmaları için şehirli nüfusa yakınlaşmalarıyla benzer değerler vardır.

KAYNAKÇA

1-Kitaplar

- AKŞİT, Bahattin (1985) **Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- ÇELEBİ, Nilgün (1990) **Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları**, Ankara: Sebat Ofset.
- GÖKÇE, Birsen (1976) **Gecekondu Gençliği**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, C-15.
- HEPER, Metin (1978) **Gecekondu Policy in Turkey**, İstanbul: Boğaziçi Publication.
- KELEŞ, Ruşen (1978) **100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu**, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- KIRAY, Mübeccel (1972) **Örgütlenemeyen Kent**, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayını.
- KONGAR, Emre (1978) **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul: Can Yayınevi.
- LENDER, Daniel (1964) **The Passing of Traditional Society**, Newyork: The Free Pres of Glenceo.
- ÖNCÜ; Ayşe (1976) **Örgüt Sosyolojisi**, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, G-7.
- ÖZEN, Sevinç (1991) **Sanayi Kasabasında Yaşam Biçimi ve Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler: Soma Örneği**, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- SAYIN, Önal (1990) **Aile Sosyolojisi**, İzmir: Ege Üniv., Edebiyat Fak. Yayını, No: 57.
- ŞENYAPILI, Tansı (1978) **Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu**, Ankara: ODTÜ Yayını
- TATLIDİL, Ercan (1989) **Kentleşme ve Gecekondu**, İzmir: Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yayını.
- TEKELİ, İlhan (1977) **Bağımlı Kentleşme**; Ankara: Mimarlar Odası Yayınları, Nüve Matbaası.
- TİMUR, Serim (1972) **Türkiye'de Aile Yapısı**, Ankara: Hacettepe Üniv. Yayını.

YASA, İbrahim (1966) **Ankara'da Gecekondu Aileleri**, Ankara: S.S.Y.B. Sosyal Hizmetler Gn. Md. Yay.

2-Makaleler

GÖKÇE, Birsen (1976) "Aile ve Aile Tipleri Üzerinde Bir İnceleme", **H.Ü.Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Ankara: Cilt 8, No: 1-2.
(1990) "Türk Kadını ve Çağdaşlaşma", **Hacettepe Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2.

GÜNEŞ-AYATA, Ayşe, (1991) "Gecekondularda Kimlik Sorunu ve Dayanışma Örüntüleri", **Toplum ve Bilim**, Güz, Sayı: 52.

KANDİYOTİ, Deniz (1984) "Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", **Türkiye'de Ailelerin Değişimi**, Türköz Erder (der.) Ankara: Türk Sosyal Bilim Der. Yayını, May Matbaası.

(1974) "Some Social-Psychological Dimensions of Social Change in Turkish Village" **The British Journal of Sociology**, 25-1, 47-62.

(1988) "Bargaining with Patriarchy", **Gender and Society**, 23, 274-290.

KIRAY, Mübeccel (1982) "Gecekondu", **Toplumbilim Yazıları**, Ankara: G.Ü. Toplum Bilim Araştırma Merkezi Yay.